

VB 28122

795

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 3. SZÁM.

A BÉKÉSI PÁSZTOROK ÉLETE
A XVIII. SZÁZADBAN

XB 138980

IRTA
BANNER JÁNOS

SZEGED, 1929.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Vb 28122

795

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 3. SZÁM.

3677
1.-

A BÉKÉSI PÁSZTOROK ÉLETE A XVIII. SZÁZADBAN

IRTA

BANNER JÁNOS

SZEGED, 1929.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000632127

Sz 1/91: B 128122

„100 vonás forint, 25 köböl buza az öreg debreceni vékával, 25 köböl árpa, 16 szekér széna, akár 8 forint, akár egy ölö sertés, egy mázsa só, vaj és méz két-két pint, faggyú 30 font, egy veder túró. Ordinarium stolare: keresztelés 1 máriás, praedicációs halottul 3 máriás. Tüzifa elegendő. Egy nyilas tengeri, buza, dinnye, len, kender-szántás. Fűtő minden ágytul 2—2 kéve nád“.

Ez volt a fizetése és jövedelme annak a Szikszai Györgynek, akinek a nevét 1774-ben a békési református egyház halottainak könyvében találjuk feljegyezve. Abban a könyvben, melyet 1773 január elsején ő maga kezdett vezetni. Addig nem volt anyakönyv, vagy ha volt is, a sok viszontagság között elkallódott.

Szikszai György öreg tiszteletes úr, akit az Isten 75 éves korában szólított magához, nem igen kapott hivatalosan rubrikázott anyakönyvi lapokat a felettes hatóságától, de volt annyi tapasztalata, hogy tudta mit írjon ezekbe a könyvekbe. Egy pár szóval úgy elintézte a születés, halál, vagy esküvő kérdését, hogy a személyazonosság megállapítása nem igen hagyott kétséget. Csak két bejegyzést említék:

„Április 3. Hége István, részeges ember. Középidéjű“. „Június 14. Gonosz természetű juhász Kónya János“.

Mind a két feljegyzés maga helyett beszél. De az utóbbi megérdemli, hogy vele behatóbban foglalkozzunk s beletekintsünk nemcsak a Kónya János, hanem a többi gonosz természetű juhász életébe is. Nagytiszteletű uram csak a juhász Kónya Jánost bélyegezte meg örök időkre, pedig alig pár évvel később, 1782-ben már „a mindenféle pásztorok megzabolázásáról s a henye élethez szokott fel s alá járó betyárokról s egyéb gonosztevőkről“ szól a rendelet. Már pedig a pásztorélet addig volt igazán szabad, ameddig a pásztor bérét nem a megye szabta meg a limitációban, öltözetét, cifrázkodását nem korlátozta a currens levélben foglalt rendelet.

Addig volt irígyelt élet, míg a vásárokon is a szabad mezei viselkedésben mutogathatta magát. Bár a rendeletekkel teleírt currens levelek tönkretették a pásztorélet romantikáját, de ezerféle tilalmukkal fenntartották mindenféle huncutságának emlékét.

Becsületes ember neve ritkán került a köröző levelek közé. Az eféléből csak a nagyon nagy urak találtak ott helyet, azok is legin-

kább csak a haláluk után. Akkor se mindig olyan társaságban, amelyben életükben is jól érezhették volna magukat.

Azok az emberek, akiknek neve százsámra porolódik a sárguló írások kriptájában, kevés kivétellel olyanok, akiknek a törvénnyel gyűlt meg a baja. S ha a maga idejében átokkal ejtették is ki a nevét s ha kézrekerült a szél hordta is el a haját, a róla szóló pontos leírással hálára kötelezte a mai kor ethnografusát, aki a jelen sivár vásári hivalkodása elől hozzá menekül, ha igazán népies viseletet akar szemlélni. A sok száz körözött közt a természet szabad fia, a pásztorember fordul elő legtöbbször. Nézzünk néhány ilyen személyes leírását, vagy személybeli leírást:

„Táncos Ferkó 20 esztendő legény. Kondás módra viseli magát. Setétkék nadrágja, sárga széles zsinórra, rövid szegett kankója és kondások módja szerint való szüre vagyon“.

„Csordás György kanász, sárga haját nagy csimbókra viseli“.

„Nagy András, hosszú fürtű viselt szűrben, kinek az ujja be vagyon kötve, zsíros kis ködmönben és fekete süvegben csákó nélkül, kinek az alja háromrendűen cérnával megvagyon tűzve. Jó dudás“.

„Erdődi József, pásztorbéli szolgálatokra adta magát; öreg fejr szűr, széles szíjjas kötővel, új fekete sarkantyús csizma, új vászon ing, hasonló lábravaló, fekete csákós süveg“.

„Csikós bojtár, ruházata nagy karimájú kerek kalap, hol szűr, hol kifordított bunda, rövid ing, bőv gatya“.

„Sonkolyos János kanász, vállig érő hajú, néha csomóba is köti haját, sötétkék bugyogós nadrág, néha bő cifra s kötögetett gatya, bocskort visel, széles szíjra és kanászosan feltekeri a lábszárára, különben a viselete nem igen kanászos; fátyol nyakkendő t cifrán kivarrrva és piros pántlikával beszegve, néha kék posztó lajbit is visel, az ingbe cifrán kivarrott részt; kötöt, mely 7—8—9—10 ágú is és a végin rojt van, a gatyakötésig leér, a lajbiján kívül viseli, a lajbit csak alól gombolja be“.

„Gulyás ember, haját a fején környös körül lelógva viselte, ing, gatya, gömbölyű kalap, öreg szűr, bocskor a viselete“.

„Juhász bojtár, gesztenye színű hajú, aztat gombra kétfelé viseli, feketéskék nadrág, öreg szűr, flanell lajbi, fekete galanggal beszegett kalap, bocskor“.

„Mihály nevű sertéshajtó; sárgás haját két gombra szokta viselni; fekete lengyel süvegben jár, sipkája is vagyon és öreg szüre“.

„Szabó Mihály, kanász, haját elől rácosan fonva szokta viselni, kalap, fehér lajbi, bő gatya, csizma“.

„Kopasz István, kanász, válláig érő hajú, hosszú kanász szűr, vörös posztó lajbi, kerek kis kalap vagyon rajta“.

„Balog János, vagy másként amint neveztetett Kiss erős magyarosan, pásztor módjára felöltözve“.

A currens levelek eme sokszor szükséges feljegyzéseiből ma-

gunk elé állíthatjuk a 18.-ik század mindenféle fajtájú pásztoremberét abban a köntösben, amelyben a békési határt is róttá, hol a szárazon, hol a rétes vizeken, nádasok közt.

Más volt akkor a világ. Kezeim közt van egy 1793-ból való térképe a megyének; világosan mutatja, hogy a ma tanyákkal teleszórt, buzatáblákat rengető területen alig van olyan rész, amely ne víz-állásos lett volna s még ha száraz volt is, inkább legelőnek, mint szántóföldnek használták. Ennyi legelő mellett könnyen megérthető, hogy a megyét lakó 69.598 léleknek 40.150 szarvasmarhája, 42.536 juha és 19.986 lova volt. Ennyi állat mellé valóban szükség volt a pásztorokra, vagy ahogy a currensiek mondják, a pásztoros emberekre.

Ebből a sok állatból mindenféle területre jutott. Korán tavasszal, mikor a füvek zöldülni kezdtek, mindenütt volt legelni való. De mikor a nyári meleg napok bekövetkeztek, odahúzódtak az állattal, ahol a mocsaras, vizes föld zölden tartotta a réteket. S ha amazon a területen csak a folyton ólálkodó tolvajok és farkasok ellen kellett védeni az állatokat, emitt vigyázni kellett arra is, hogy a vízbe, vagy kotuba bele ne fulladjanak.

Hogy ez az eset is megtörtént s ilyenkor számadásra vonták a juhászt, bizonyítja a vésztői tanács előtt folyt perekről szóló jegyzőkönyv, ahol 1844-ből az alábbi bejegyzés olvasható:

„Popovits Demeternek a mult ősszel két birkaürüje a kotuba beledögölvén, kéri a juhász által megtéríteni kárát. Végzés: Mint-hogy a juhász a nyájtól messzire leült és S. Nagy István és Szabó Sándor kutyái a nyájra rászaladván riasztották meg a nyáját, melynek következtében szaladt kotusirjába a két ürü, egyik ürüt, vagy annak 10 vf. árát tartozik a nyáját messzihagyó juhász megfizetni, a másik ürüt pedig a két kutya két gazdája, minthogy pedig ezen utóbbi ürünek húsából és bőréből Popovits Demeter négy forintot árult, mindegyik kutya gazdája 3 vft lesz köteles fizetni“.

A farkasok pusztításáról is beszélnek a jegyzőkönyvek. 1746 március 20.-án a békési tanács előtt Gellai Balog István pörét tárgyalták, aki Nagy János tinóját azért „fogta el“, mert pásztorsága idején egyik sertését megölte a farkas. Fábíán Ferenc tanusága szerint csak „egy pár botskornyi bőr maradt meg rajta“.

Mint ebből is látható, a pásztoremberek foglalkozása nem volt felelőség nélkül való. Természetes, hogy anyagi boldogulásukról igyekeztek maguk is gondoskodni, ha nem is mindig törvényes alapon. A törvényes járandóságot a megye limitálta.

Az első ilyen bérmegállapítás 1752-ből maradt ránk a békési currens levelekben. Eszerint minden pásztornak (a currensiek szerint: kanász pásztor, gulyás pásztor, pásztoros ember, sertés pásztor, marha pásztor) esztendeje Szt. György napján kezdődött. Erre az egész esztendőre a következő bért kapta:

„Feles marha mellett lévő öreg *Gulyásnak* egész ruha és 20 frt

kézpénz. Bojtárjának egész ruha és 8 frt. kézpénz. Ha pedig a gulyás marhaszámra alkuszik, lészen fizetése minden marhátul ott, ahol álló, vagy folyóvízből itat 3 kr., ahol a kútból itat és vizet húz 4 kr. Ezenkívül minden két öreg marhátul egy kenyér fog adatni.

Ménes pásztornak feles ló mellett egész ruha és 20 frt. kézpénz. Kevesebb ló mellett egész ruhája és 18 frt. Bojtárnak egész ruha és 8 frt. Azhol pedig a ménesekben ló számra fizetnek egy pár lótul 9 kr. és egy kenyér adassék. *Első csikós* mellett levő első *Göblyösnek* Holnap számra lészen fizetése 3 frt. Második göblyösnek 2 frt. 30 kr. Harmadiknak vagy szénásoknak 2 frt.

Nyári juhásznak 100 juhtól hasonlóképen 2 bárány és fél gúnya, úgy mind a két félének 10 juhtól egy kenyér. *Fejős juhásznak* akár vasárnapi tej, nadrág, szűr és botskor, vagy pedig helyette 10 frt. *Kos pásztornak* minden kostul 3 kr. Ezenkívül minden kostul egy kenyér.

Mezei kondásnak öreg szűr, kankó, salavári, Pluder, két pár fehérruha, süveg, bőrkapca, elegendő botskor, ezenkívül 4 frt. *Csürhe kondásnak* (egyik szegedi jegyzőkönyv szerint: „az ifjú sertések őrizője, vagyis tsürhés“) egész ruha és kézpénz 3 frt. Kevesebb disznó mellett lévő kondásnak egész ruha és kézpénz 1 frt. 30 kr. Alábbvalónak egész ruha és 1 frt.“

Ez a limitáció olyan közmegelégedésre intézte el a béreket, hogy újabbat csak 1791-ben adtak ki. Ez az újabb megállapítás nagyobb körülményekkel készült s úgy látszik a szerzett tapasztalatokat is figyelembe vette.

„Az olyatén gulyásoknak és csikósoknak, aki folyó vizen itat, egy darab szarvasmarhátul vagy lótul legyen 3 polturája és 3 darabra egy kenyere. Aki pedig kutakon itat, annak legyen egy darabtól 3 garasa és két darabtól egy kenyere, két tavalyi borjút vagy csikót egy darabnak számlálván. E mellett minden gulyásnak és csikósoknak bakancsra vagy bocskorra egy öreg számú marha bőr adassék. Bejáró tehén csorda pásztornak minden darabtól két petákja, vagy 1 petákja és sor szerint való tartása. Borjú pásztornak minden darabtól legyen 1 petákja. Ezen fizetésbe pedig tartozni fognak a pásztorok elegendő bojtárokat felfogadni. Amely helységben pedig annyi számú ló nem található, amelyből a feljebb említett rendelkezés szerint a csikósoknak elegendő élelem ki nem telnék, legyen a csikósoknak a fent jegyzett kenyéren és bőron felül 34 frt.

A *fejős juhásznak* 6—6 véka búzája, egy pár bakancsa, egy pár bocskora, tartása és minden héten egy napra teje. *Nyájjuhásznak* akár nyáron, akár télen minden darabtól 1 polturája ruhára és 6 pár bocskora, emellett tartására minden 10-től egy kenyér és 20-tól egy font szalonnája. *Kos pásztornak* minden darabtól egy garasa és két-tőtől egy kenyere, idei báránytól egy polturája és 10-től egy kenyere.

Számadó kanásznak kézpénzül 20 frt., 6 pár bocskora és tartása, minden héten két kenyér és egy font szalonna. Mindennap be-

járó esürhés kanásznak minden darabtól egy garasa, sor szerint való tartása és átaljába 3 pár bocskora“.

Az utolsó megállapítás 1807-ből maradt meg a currensekben. Ez a megállapítás már egyenesen „pásztorbér“ gyűjtőnév alá foglalja az angáriákat. A bérek a következők:

„Ökör csordásnak, aki kúton itat 1 ökörtől 15 kr. és 3-tól egy kenyér, aki kúton nem itat 1 ökörtől 9 kr. és 3-tól egy kenyér.

Gulyásnak 1 marhától 6 kr. és négytől egy kenyér. Csikósnak 1 lótol 10 kr. és 3-tól egy kenyér. Tehén csordásnak egy tehéntől 6 kr., négy itze buza, négytől egy kenyér és egy fejés tej, vacsora nem adódik, Borjú csordásnak 4 borjútól 1 véka buza és egy sor tej, de kenyér nem adódik.

Fejős juhásznak 8 bárány, 6 véka buza, vasárnapi tej, 1 pár csizma és egy pár bocskor.

Nyáj-juhásznak Demeter napig a négyétől a juhnak 2 kr. vagy 60-tól egy bárány, a báránytól egy poltura, 10 öreg juhtól egy kenyér, 20 báránytól egy kenyér. Őszi időre vagy télre minden juhtól egy poltura, vagy 100 öreg juhtól egy bárány, 15 juhtól egy kenyér.

Kos pásztornak minden öreg kostól 3 kr. A báránytól 1 poltura, 5 öreg kostól 1 kenyér, 10 báránytól egy kenyér“.

Emellett a fizetés mellett meg lehetett ugyan élni szárazon, mert a mindennapi legszükségesebb kitélt belőle. Ennivaló pedig ott, ahol száz meg ezer számra legelészett a lábasjóság, mindig csak került. Természetesen a húsételhez juthattak legkönnyebben, hogy aztán ez honnan és hogyan került bográcsba, az a pásztor dolga volt. Azt ügyis hiába firtatta a vármegye. „Megdöglött, oszt, megdöglött“.

Elég is lett volna ez a fizetség, ha csak kenyéren és vízen éltek volna. De a szétszórt pusztai csárdák, be-becsalogatták a pásztoros embereket s ha pénzüik nem volt a mulatásra, kifutotta az árát egyegy eltűnt állat. Ki kereste ennek a nyomát.

Ha a csárda messzi volt, az a ló baja volt, nem a pásztoré. Lovat pedig régebben mindenféle pásztor tartott. A nyereg felszerelésére kiváló gondot fordítottak, amint egy elveszett nyereg leírása mutatja: „csontoskerületű, egészen katona formára felállított, sebesi pokrotzal s tarka vásári nyeregtakaróval ellátott“ nyergeket szerettek. Ugylátszik a sok kóborlás, mulatás, verekedés s a nem mindig józan állapotban elkövetett útonállás szigorú intézkedésre készítette a vármegyét. 1748-ban találkozunk az első szigorú rendelettel, amely a pásztorokról szól:

„A pásztoroknak lovat maguk körül sem gazdájukét, sem magukét tartani, lovuk elvesztése alatt, szabad semmiképen sem lészen, tsikósokon és göblyösökön kívül, kiknek egy nyerges lovat, amely nem a pásztoré, hanem a gazdájé lészen, minden előadható szükségre egy-egy falka ló vagy ökör mellett tartani megengedtetik. Minden akármely néven nevezendő pásztorok és szolgák maguknál írva convenciót tartsanak, különben találtatván mint csavargók azonnal fo-

gattassanak s tömlöcztessenek. Mindezen pásztoroknál, ha valamely fegyver, flinta, tudniillik pisztoly, kard, úgy tsákány, fejsze és akármely nevezeten lévő hasonló fegyveres eszközök a pásztorbéli boton kívül találtnak, személy válogatás nélkül vetettesenek el“.

Ugylátszik a pásztorbéli boton kívül nagy előszeretettel ragaszkodtak az öldöklő fegyverekhez. Süveges József kondás mint „elillantott“ ember is fel volt szerelve ilyesfélével. „Szűr és ujjas lajbi, az alatt tarka zsinóros kék lajbi, boeskor, vállán széles szíjj, balta és két mordály“-lyal lépett el.

De a kiadott szigorú rendelkezés nem lehetett valami nagy hatással. Nehéz volt a szabad élethez szokott embereket hivatalos rendhez szoktatni. Rend volt ugyan kint a pusztán is de az nem hasonlított ahoz, amit a megye urai kívántak. A község, a megye darabszámra követelte a másra bízott állatot. A pásztor pedig úgy gondolta, hogy a hatalmas Isten csak jobban tud a csillagnyájára vigyázni, mégis sok megszalad belőle. A lábasjószágból is sok megszaladt, sok megdöglött. Pedig dehogy . . . dehogy. Ha a puli beszélhetett volna, majd tudott volna beszélni a neki dobált finom csontokról, amelyről lekerült húsok a pásztorok lakomáján tüntek el a gyomrok fenekén, a bőre meg a cifra nyeregszerszám díszül szolgált. De hát a puli azért puli, hogy esze is legyen hozzá, mert az ő mestersége se csak olyan akármilyen, rákell arra is születni, mint a pásztor-ságra. Ha már büntárs lett a puli, csendesen hallgatott, legfeljebb a szájaszélét nyalogatta. A lábasjóság pedig sohase került elő.

De ami sok, az sok. A megye rendet akart s 1782-ben hozzá is kezdett a rendesináláshoz. Kiadott egy 31 pontból álló rendeletet. Annyi pontja volt mint az Aranybullának, de nem jogokat adott, vagy erősített meg, de elvette a pásztoroknak minden szokás szentesítette képzelt jogát s spanyolcsizmába szorította a csizmás, bőr kapcás, boeskoros szabad pásztoros embert.

A currenslevél a rendelet közlését nagy cikornyás betűvel kezdi, mondván:

„Következnek a mindenféle pásztoroknak zabolázására s úgy henyé élethez szokott fel s alá járó Betyároknak és egyéb gonosztévő személyeknek is hamarabb lejendő kézrekerítésére szerzett Punktumok“. Aztán jönnek egymásután az intézkedések, melyekből csak azokat említjük itt meg, amelyek a pásztorokra vonatkoznak.

Elterjedt szokás volt, hogy az elhullott állatok faggyúját a pásztorok feleségei gyertyának vagy szappannak dolgozták fel s nem kis haszonnal árusították. Ugylátszik az is előfordult, hogy e célból az állatokat elpusztították. Azért „mindennemű pásztoroknak feleségei a szappannak és gyertyának árulásától eltiltatnak, mivel gyakori alkalmatosságokkal tapasztaltatott, hogy az ebből származott nyereségeknek kívánsága őket a lopásra ingerelni szokta“.

A természet fiai közül rekrutálódott a betyárság. Mi sem volt könnyebb, mint betyárrá lenni. Ha valaki a gondjaira bízott állatok-

ról beszámolni nem tudott, vagy a katona bakancs nagyon szorította a lábát, kénytelen volt a becsületes életet otthagyni s elhúzódni oda, ahol csak a hasonszőrű pásztorokkal vagy a szabadélethez szokott csárdabérlőkkel volt dolga.

S hiába volt minden tilalom, mind a két fajta ember befogadta, rejtegette s ha kellett, védelmébe is vette a száműzöttet. Maga se tudta soha, mikor kerül rá a sor. Ezért rendelték el: „ha hogy valaki a kóborló és gyanús személyeket szállására bevennie, azokat eleséggel táplálná s tanácsadással segítené, akármin módon tapasztaltatnék, vagy az olyaténok iránt a helységek előljáróinak hírt adni elmulasztaná, a dolgok mivoltához képest büntettetik. A tolvajoknak, kóborlóknak és akármi gyanúba vett személyeknek elfogatásukban nemes vármegye kerületében lévő pusztákon és mezei csárdákban az azon végezt kiküldendő katonaságnak, vagy akárminemű arra rendelendő személyeknek senki gátlást ne tegyen“.

Bár az 1795. évi limitáció szerint a marhahús 4, a borjú 5, a bárány pünkösdig 4, azután $3\frac{1}{2}$, a disznó 5, a szalonna 15, a faggyú 10, a háj 20, a gyertya $16\frac{2}{3}$, a szappan $11\frac{2}{3}$ krajcárban volt fontonként megállapítva, mégis a mészárosok sohasem voltak a haszonnal megelégedve s így kéz alatt vásároltak. Ami más szóval körülbelül annyit jelentett, hogy lépten-nyomon az orgazdaság bűnébe estek. Rendes árnál olcsóbban csak pászortól vagy bojtártól lehetett vásárolni. S bizony az egy se árulta a magát. A mészárosok pedig nem nagyon érdeklődtek az olcsó állat bélyege iránt; ez volt az oka annak a rendelkezésnek, hogy „a mészárszékre vitt marhát a mészárosok mindaddig leütni ne merészeljék, míglen a helység bírása, vagy esküdtje által megvizsgáltatván a marhának jegye s bélyege tökéletesen feljegyeztessék“.

De még ez az intézkedés sem volt elegendő magában, mert ha a megyei mészárosok nem merészeltek is olcsó jószágot venni, még mindig megvolt a lehetősége annak, hogy a vízállásos helyekről a vizeken át idegen területre vihessék. Elrendelték tehát, hogy „az alacsonyabb rendű nép közül a hajósok senkit a réven általköltöztetni kemény büntetés alatt ne merészeljenek egyébként, hanem ha marhájaknak számát és nevét magában foglaló hiteles passzust, melyen a közelebbi lévő helység bírása, vagy magistratuális tisztnek vízója is elkerülhetetlenül megkívántatik, mutatnak“.

A lopásokat, útonállásokat nem igen követték el gyalogszerrel, állatot elhajtani meg épen lehetetlen volt. Adtak is ki már jóval előbb lótartásra vonatkozó rendeletet, de ez úgylátszik, csak írott malszt volt s továbbra is feles számmal tartogatták a mindig szükséges lovakat. Most tehát a nyomravezetőnek is jutalmat helyeztek kilátásba, elrendelvén, hogy „a pásztoroknak és betyároknak szükségem felül tartott tulajdon lovait, aki feladja, árának harmadrészével jutalmaztassék meg, kétharmadrésze pedig nemes vármegye kasszá-

jába vitessék, úgy hasonlóképen a szükségtelen nyergek is confiscáltassanak“.

A bújosó betyárok „lappangatásának“ legkönnyebb módja volt, ha a pásztor bojtárjaként kerülgette a nyáját. Mindenki tudta ugyan, hogy nem tartozik a pásztorok közé, de azért, ha a hatóság kereste, csak bojtár volt. De a hatóság erre a turpisságra is rájött s kimondta, hogy „ha valamely pásztor több bojtárt tartana, mint amennyi a csordának, gulyának vagy ménesnek számához képest szükséges, abban akadályoztassék, ha pedig engedetlen lenne, fogóságba vitessék“.

Szó volt már arról, hogy a pásztorok igen kedvelték a kocsmába járást, akár bent a falvakban, akár a mezei csárdákban. A felírásra ivás vagy rovasra ivás nagyon el volt terjedve. Természetes, hogyha már igen sok volt a rovason, fizetni is kellett. Pénze pedig nem igen volt a juhásznak s ilyenkor a rovas hosszúsága szerint egy-két birka vagy borjú került a kocsmáltató istállójába. A pásztor nem igen nézte meg, hogy kinek a bélyegje van az állaton, a csárdás nem igen törődött vele. Ezt tiltotta be egyszersmindenkorra a rendelet: „a pásztoroknak hitelbe való kiadás, vagy annak árában akármely baromnak vagy jószágnek lejendő átvétele kemény büntetés alatt tilos“.

Szokása volt a pásztoroknak, hogy idegen jószágot terelt a maga nyájába. Sok nyáj legelészett szerteszéjjel, volt miből elhajtani. De annyi esze mindegyiknek volt, hogy nem a legközelebbiből hajtott, hanem más község, sokszor más megye területén legelészöböl. Mikor aztán a felülvizsgálat jött, mindig feles számú volt a jószág. Ez a felesleg a pásztoré volt, akármilyen idegen bélyeg volt is az állatokon. A gazdák, akiknek az állatait őrizte, nem igen tarthattak számot az ilyenfajta állatra, mert az övéik a saját bélyegükkel voltak ellátva. Természetes, hogy az ilyen jószág csak úgy véletlenül került a többi közé. Ezt a véletlent azonban már nagyon jól ismerte a vármegye s megszüntetése iránt intézkedett is: „A pásztorok tulajdon marhái különös bélyeggel süttessenek meg, amely a nemes vármegye katonáinak tudtokra legyen, különben, ha más jegy vagy billeg alatt találatnak, mint nem sajátjuk, confiscáltatni fognak“.

Nemcsak az eleven jószág elhajtása volt divatos, hanem az elhullott jószággal is nagy üzérkedések folytak. A bőr és a faggyú is igen jó jövedelmi forrása volt a pásztoroknak. Természetes, hogy minden elhullt állat bőr és faggyú nélkül került a föld alá, de azért a bőrrel nem igen történt elszámolás. Nagyon sok lehetett ebben az irányban is a visszaélés, mert csak így érthető meg a tilalom: „Azon eseten kívül, mikor tudniillik a marhadög közönségesen uralkodik, hiteles bizonyág nélkül a pásztoroknak a marhát megnyúzni épen nem lészen szabad; annak faggyát bőrével együtt egy hétnek elfolyása alatt gazdájának általadni kötelesek lesznek, mely alkalmatossággal billeg nélkül való, vagy fülektől csalárdul megfosztott bőrök-

nek kézhezvétele tilalmaztatik. Különben ez olyatén gazda vétkes cimborálásnak gyanúságába keveredik; úgy példás büntetését el nem mellőzi“.

Nem tartozhatott a legtisztább dolgok közé a mezőn folyó adásvétel sem, mely alkalommal a tulajdonos távollétében is gazdát cserélt az állat s haszon is a pásztor zsebében maradt; ezért rendelte el a megye, hogy „a helybeli lakosoknak jelenlétele nélkül, a mezőben minden eladás, vétel, csere, nemkülönben akárminemű baromnak netalán okozott kárának megtérítése fejében leendő kézhez vétele, úgy a pásztoroknak, mint más egyebeknek is büntetés alatt tilalmaztatik“.

A pusztai élethez szokott emberek nagyon szerették, ha kint a puszták csendjében, távol a világ mindenfajta híreitől, emberek vették közük, akik ismerték a világi „környülállásokat“. Ha ilyenek jöttek, vagy a szomszédos pásztorok felkeresték, magyaros vendégszeretettel fogadták őket; ami nem eshetett meg nagy lakomázás nélkül. Ilyenkor bizony nem igen nézegették az állatok billegét, hanem az került a bográcsba, amelyik leginkább megfelelt a vendégek számának s a mindenkor magukkal hozott jó étvágyának. Azért hozták a végzést, hogy „a bojtárok proporcióját felülhaladó mindennemű főzőedények összetöressenek, ha pedig vasból készítették volna, confiscáltassanak“.

Említettük már, hogy a betyárokat bojtárként tartogatták a nyájak mellett. Hogy ezt a csalárdságot megnehezítsék, a már fentebb említett tilalmon kívül kötelezték a helységek bíráit, hogy „a pásztoroknak kiadott conventiójukon kívül, minden esztendőben Szent György nap táján egy különös árkus papirosra a számadóknak s bojtároknak neveit, azoknak személyek leírásával és marhájok számának specifikációjával, hiba és hátramaradás nélkül feljegyezzék, hogy azok az illetén jegyzést annak idejében kiküldendő nemes vármegye katonáinak vagy arra rendelendő embereknek bemutatassák“.

Hogy a feles számmal való lóval elkövetett visszaéléseket megszüntessék, pontosan megszabták, hogy ki mennyi lovat tarthat: „Minden háromszáz darabból álló csorda, gulya, vagy ménes mellett a számadónak egy, a második pásztoroknak is egy nyerges lónak tartása engedtetik meg; ha pedig a megengedett kétdarabon kívül valamely barom állásnál több hátraslovak találtatnak, azonnal confiscáltatván, azoknak ára osztassék fel“.

A városok és falvak igen messze estek a rétes legelőktől s a pásztor emberek nem nagyon gyakran keresték fel azokat; de ha már valami ügyes-bajos dologban, vagy épen vásár alkalmával bejöttek, felcicomázták magukat is, de a lovokról, nyergekről sem feledkeztek meg. Sallangok, lelógó szíjjak díszítették a szerszámokat.

De a cicomázásnak megint csak az adta meg az árát, aki a pász-

tor kezére bízta a jószágot. A sallang, a szíjj, annak az állatából került a lószerszámra, nyeregbe. Szigorú büntetés alatt el is tiltották a cifrázkodást: „A mulandó hiúság és magamutogatásnak helytelen kívánsága a nyergeknek hosszú sallangos szíjjakkal való felkészítésében főként a pásztorokat és gonoszindulatú fel s alá csavargó betyárokat arra ingereltetni szokta, hogy egy-két darab lefüggő szíjnak kedvéért egy lovat megfojtani, vagy marhát (melynek döghúsából torkig laknak) csak csekély állapotnak vélik, arravaló nézve, valamint az említett haszontalan szíjnak, úgy a saruknak viselése a pásztoroknak 50 kemény pálcabüntetés alatt tilalmaztatik“.

A legtöbb bajt, a legtöbb kárt a gazdáknak mégis a nagy távolság miatt majdnem lehetetlen elszámolás okozta. Ha a pásztor azt mondta az állatra, hogy megdőglött, azt ellenőrizni nem lehetett. A gazdák nem tudtak minden pillanatban kimenni a legelőre, a pásztoroknak meg jó kifogás volt a nagy távolság. A sok kárnak azonban valahogy elejét kellett venni. Elrendelték hát, hogy „ha valamely marha hirtelen dög által el nem vész és a pásztor annak nyalygó voltát gazdájának hírül nem adja, büntetésre méltó lészen“.

A csikósoknak egyik legnagyobb jövedelmi forrása az volt, hogy a gondjaikra bízott lovakat pénzért munkára kiadták s ha véletlenül a gazdája kereste volna, különböző hazugságokkal igyekeztek falhoz állítani. Ezt a visszaélést is megtiltották: „Gyakor tapasztalatból származott bizonyosság, hogy a csikósok gazdáiknak lovait csekély bérért munkára kiadni minden tartózkodás nélkül bátoroknak; és amidőn a gazda lovainak hiányosságát a ménes közt tapasztalja, azok azt eltévedetteknek lenni megtanult álnok mesterségek szerint állítják; ha azért ezentúl a csikósok az ilyen káros ravaszságban tapasztaltatnának, pálcabeli kemény büntetésen kívül, az általuk ily módon kiadott, vagy tulajdon munkájuknak végben vite lére és marhák haszonvételének illendő megtérítésére köteleztetnek“.

De volt a csikósoknak a lólopás körül is elég nagy gyakorlata, melynek elbeszélését magára a punctomra hagyom: „Minémű ravasz mesterséget szoktak elővenni a ménes pásztorok a csikóknak bélyegzés előtt való eltulajdonításában a közönséges tapasztalatból kitetszik, amidőn tudniillik tulajdon gazdájuknak billegét azoknak tomporára úgy kiborotválják, hogy azok a szemesen vigyázók előtt is vassal megsüttetve látszanak és hogy gonosz igyekezetükben bátrabban megmaradhassanak, azokat közellévő ménesekben iktatni szokták, oly véggel, hogy azok iránt kérdezkedő gazdákat hirtelen előállításokkal annyival inkább megcsalhassák, minél bizonyosabbak abban, hogy tomporaiknál gonoszul kiformált billegnek benövésével azokat sajátjoknak tartani nem merészelik; arranézve a csikósoknak ily gonoszságokból eredő károknak eltávoztatására szükségesnek ítéltetik, hogy a helységek bírái maguk közül rendelendő egy hites személy által a méneseket gyakrabban megvizsgáltatván a jelentett gonoszszágnak szorgalmatos vigyázat által eleitvenni igyekezzenek;

ha kik pedig a tolvajlott csikóknak duggatásában tapasztaltatnak, példás büntetés alá vétessenek“.

Egészen természetes, hogy a legtöbb csiny elkövetése az öreg pásztorok távollétében történt. Az öreg pásztorok, a számadók nagyon vigyáztak a kezükre bízott állatokra már csak azért is, mert a kárt sajátjukból kellett megtéríteni. A marha leütések, szíjj hasítások, lakomák leginkább csak akkor történhettek meg, ha az öregek nem voltak otthon. Ezt tudta a vármegye is, ezért rendelte el, hogy: a „számadó-pásztoroknak a gulya csorda, vagy nyáj mellől való további eltávozásokkal a bojtárok bátorságot vevén magoknak, azok közül olykor több daraboknak szántszándékos megölésében és eltékozlásában minden tartózkodás nélkül bocsátkozni merészelnék és mivel azok leginkább rideg legényekből állani szoktak, akiknek csekély fizetésekön kívül semminemű jószáguk nem található, a megkárosított gazdák károknak megtérítéséhez nehéz móddal, vagy épen nem juthatnak arravaló nézve rendeltetik, hogy minden három hónapoknak elfolyása alatt a számadó a gondviselésére bízott barom mellől két napnál tovább, a megtörténhető károk megtérítése és 24 pálca büntetés alatt elmaradni ne merészeljének“.

Végignézve az itt ismertetett főbb pontokon, nem lehet mondani, hogy még ezután is valami nagy szabadsága maradt volna a pásztoroknak. A szerencse csak az volt, hogy az a sokszor megígért szigorú ellenőrzés az év legnagyobb részében járhatatlan utak miatt csaknem keresztülvihetetlen volt. Maga a katonaság sem vette valami túlszigorúan a hivatását. Ha előfordult, hogy már csak a példaadás kedvéért is keményen megbüntettek egy-egy számadót, a pásztoréletet nem lehetett rendeletekkel szabályozni. Nem a megye volt a pásztorélet pusztító ellensége, hanem az eke, amely lassan-lassan felhasogatta a szárazföldeket és a vízszabályozás, amely agyonszáritotta a regényes élet színterét. Fogyott apránként a legelő s a különféle pásztorok állataik érdekében nagy harcokat vívtak a mezőért.

Ameddig sok volt a legelő, könnyen elfért egymás mellett a sok különböző nyáj, de mikor mindig szűkebbre szorult, szívesen leetette egymás elől a füvet, feldúratta a mezőt. Ez volt az oka az örökös csetepaténak, huzavonának. Legtöbb baj e téren a kanászpásztorokkal lehetett, akik a legjobb legelőkre is szívesen hajtották nyájait, pedig a disznó szívesebben durkált a föld alatt. Ezért már 1778-ban kiadja a megye a rendeletet, miszerint „szarvasmarhák, lovak, juhok sertésekkel együtt nem legelhetnek“. De ugyanakkor a legelő minősége szerint is megállapítja a sorrendet, kimondván: „sorrend szerint mint írva vagy, sertések pedig Berekben, nedves és rétes helyeken“.

De a sok rendelet, amely a pásztor életét görbe paragrafusokba szorította mindaddig rendelet maradt, míg a bogárhátú tanyák mindig sűrűbben telepítették be a felhasogatott mezőket. Pedig a megye gondoskodott róla, hogy mindig sűrűbben jelenjenek meg a tilalmak. 1795-ben, mikor a franciák ellen szedték a katonákat, újra szaporodott

a betyárok száma. A magyar puszták szabad embereinek jobban tetszett a csákós süveg az osztrák csákónál, szebb volt a bocskor, meg a bürkapeca a kifényesített bakkancsnál. A betyárok hajszolása megint a pásztorokra fordította a hatóságok figyelmét. Újabb rendeletekkel szorították a hurkot a szabad emberekre. És mikor betyárüldözés címén gyakrabban nézegettek a betyár-rejtegetők után, tapasztalni kellett, hogy a pásztorélet természet alkotta szabályai jobban illettek a kint való életre, a zöld asztaloknál készült minden punctomoknál. Fel kellett újítani a rendelkezéseket s valami olyannal betetőzni, ami egészen új volt s aminek a hatása nem maradhatott el. Megszámozták a pásztorokat. Amit olyan nagy szakértelemmel ütöttek az állatok tomporára, a billeg, rákerült a pásztor csákós süvegére. De beszéljen maga a rendelet:

— A bírák és földesuraság tudta nélkül a pásztor magához jószágot nem vehet. A bérükbe járó számos jószág a községen bejelentendő és arról jegyzék vezetendő. A pásztor a bírák tudta nélkül sem zsidónak, sem mézárósnak marhát vagy bőrt el nem adhat. Utonútfélen, vagy csárdában senkinek sem szabad vásárt vagy cserét csinálni. A pásztorok vigyázói kötelesek hetenként megnézni, hogy nincs-e bitang jószág a pásztor keze alatt. Ha bitang jószág kerül a nyájba, köteles azonnal jelenteni, mert különben úgy tekintik, mint ha orgazda volna. A pásztorok megtiltatnak minden kóborlástól, s a határból; ahol marhájokat legeltetik, különös ok nélkül kímenni kemény büntetés alatt nem szabad.

Minden község tartozik a kiosztott bélyegzővel az összes marhát megbélyegezni, aki azt elmulasztja, maga felelős káráért.

Tilalmas volt eddig is, hogy senki szőrös bocskort viselni, vásárolni ne merészeljen; ezen tilalom most megújítatik, mert számtalan szomorú példák bizonyítják, hogy a gonosz emberek csak a bőre kedvéért is a marhát lerontják, némely szegény embernek olyan kárával, hogy abból életében is nehezen veheti fel magát. Azért a nyers bőröknek eladása is passzusnélkül nem engedtetik.

Mivel az e féle gonoszságok leginkább az olytén emberektől származnak, kik minden isten és ember félelem nélkül a pusztákon és szállásokon vagy szolgálta, vagy pásztor, vagy betyárképen tartózkodnak, járásbeli szolgabírák meg fogják hirdetni, hogy minden ember legalább esztendőben egyszer templomba menjen és arról lekipásztorától bizonyáglevelet vegyen, azt járásbeli tisztnek bemutatassa, mert aki ilyen levelet nem tud mutatni, keményen büntetik.

„Nemes Biharvármegyének ez iránt tett tudósítása, hogy a pásztorok mellett tartózkodni szokott korhely cimborák iránt, kiket *Lesáknak*, szegény legényeknek neveznek, elvégezte legyen, hogy minden uraságok, gazdák s komitatusok a maguk gulyásának, kondásának, pásztorának a felső gúnyájára kívülről sárgaréz pléből, amelyre a gazda kereszt- és vezetékneve első betűi és a helység numerusa

metzve legyen, címert csináltasson, hogy ezen esmértetőjel által, a nem cseléd lesákok az igazi cselédektől megismertethessenek és annál könnyebben elfogattassanak. Végeztetett: „hogy mivel úgy lát-szik, hogy ezen rendelése nemes szomszéd Biharvármegyének egy alkalmas eszköz a tolvajlások meggátlására, melyre nézve tehát ezen vármegyében is bebocsáttatik és mind a földes uraságoknak, mind pedig a helyiségeknek ezennel meghagyatik, hogy a pásztorembereknek, sőt más külső cselédjeiknek is egy réz pléhet, melyen az uraság vagy helység neve első betűi legyen, nyomban vetessenek süvegekre, mert akiknek a mai naptól számlálván négy hét alatt ilyen réz nem lészen a süvegén, az mint gyanús ember elfogattatik és mind maga, mint gazdája megbüntettetik“.

Ez a sárga réztábla megadta a kegyelemdőfést a pásztorélet romantikájának, melynek szépségéről, vonzó voltáról sokat tudnának beszélni a kiszikkadt rétek, elpusztult nádasok; az egykori szemtanúk. Hogyne tudnának, mikor a gúzsbakötő paragrafusok is annyi szépet beszélnek róla.

A Szegedi Állföldkutató Bizottság könyvtára eddig megjelent kiadványai:

II. szakosztály:

Banner János: Az őszentiváni ásatások	P. 2—
Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori vára	P. 1—
Banner János: Rézkori leletek Magyar-Dombegyházán	P. —80
” ” Az őszentiváni bronzkori telep és temető	P. 2—
” ” A szőregi La-téne temető	P. 150

III. szakosztály:

Eperjesy Kálmán: Szeged legrégebbi látképe	P. —80
” ” : Kézirati térképek Magyarországról a bécsi le- véltárakban	P. 4—
” ” : A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású tér- képeinek jegyzéke	P. 10—
Kolosváry Gábor: A tiszai települések és a halászat összefüggése	P. —80
Györfly István: Jégverés Szeri pusztán	} a kettő együtt
Bodnár Béla: A magyar földikutya szerepe a talaj torgatásában	
” ” : Hódmezővásárhely régi vízrajza	P. 2—
Irmédi-Molnár László: A szegedi Fehér tó	P. 150
Wagner Richárd: Kecskemét vizellátása	P. —80

IV. szakosztály:

Szigeti-Györfly István: A Matyókról	P. 2—
Mészöly Gedeon: Mióta lovas nép a magyar?	P. 1—
Banner János: A békési pásztorok élete a XVIII. században	P. 150

V. szakosztály:

Herzsenyák Mihály: A tífusz elterjedése Szegeden az utolsó hét évben	P. —80
--	--------

VI. szakosztály:

a) állattani közlemények:

Gelei József: Tricladen aus der Umgebung von Szeged	P. —80
Kolosváry Gábor: Die Spinnen-Faune von Szeged	P. —80
Varga L.: Adatok a szegedi tiszai kubikgödörök iimnológiájához kül- lönös tekintettel azok Kerekesféreg-faunájára	P. —80
Bodnár Béla: Adatok a magyar földikutya anatómiájának és élet- módjának ismeretéhez	P. 2—
Boros Lajos: Pristicephalus Cornuntanus Brauer emésztő készülé- kének anatómiai és szövettani vizsgálata	P. 2—

b) növénytanai közlemények:

Györfly et Kol: Enteromorpha Szegediensis	P. —80
Scheitz Antal: Talajflóra vizsgálatok. I. Dorozsmai Nagyszék	P. —80
Pákh Erzsébet: Leptothrix trichogenes Cholodny Csikrákosról és Szegedről	P. —80
Györfly I.: Phytophaenologia Szegediensis anni 1927.	P. —80
Felszeghy Elemér: A Crassula caespitosa alaktani, anatómiai és háztartási viszonyai	P. —80
Kovács Ferenc: Óbecse határának virágos növényei	P. 8—
Györfly István: Phytophaenologia Szegediensis anni 1928.	P. —80
Györfly István: Harasztok Csanád- és Csongrád vármegyéből	P. —80

VIII. szakosztály:

Szentpétery Zsigmond: Gesteinstypen aus der Umgebung von Lilla- füred	P. —80
--	--------

IX. szakosztály:

Obermayer Ernő: A paprika, mint magyar fűszerkülönlegesség és kivitelű cikk (német nyelven is)	P. —80
---	--------

**Megrendelhetők a Ferenc József-Tudományegyetem
Földrajzi Intézeténél Szeged, Szukováthy-tér 1.**